

Dōgen

*Een zilverreiger
in het maanlicht*

Optekeningen van een zenmeester

道元

Vertaling Simone Bassie

Inleiding en commentaar Michel Dijkstra

Boom

INHOUD

INLEIDING 13

Hoe zuiver en helder zijn de seizoenen!
Zenmeester Dōgen als denker en dichter van het natuurlijke

- Dōgen: meester van de non-dualiteit 17
Dōgens paradigma: het Net van Indra 33
Dōgens oeuvre: twee grote bundelingen 35
Opzet van de bloemlezing 52
Omgaan met Dōgens (on)leesbaarheid 58
Kawabata revisited 61
Een zilverreiger in het maanlicht 63

DEEL 1 — LENTE 67

Ronddwalen in een droomachtig rijk
*Chinareis, verblijf in de Anyō'in en abt van
Kōshō Hōrinji in Kyōto (1226-1236)*

- Geschreven op de Weg: zes Chinese gedichten 69
‘Teruggekeerd met lege handen’: verslag van de Chinareis 76
Zangen uit het diepe gras: twee retraitegedichten 77
Ontwaken op het marktplein (Dharmawoorden 1) 81
De onuitdrukbare Dharma (Dharmawoorden 4) 86
De levenskrachtige stroom van ‘de hart-geest zelf is Boeddha’ (Dharma-
woorden 9) 89
De smaak van de aloude boeddha’s te pakken krijgen (Dharma-
woorden 12) 92
Rijpen op de Weg 95
Alledaagse sereniteit 95

Vorbij het merg 97
Doordringende koude 99
Boeddha onder je voeten 99
De leraar ontmoeten en de persoon niet kennen 102
De leraar ontmoeten en de persoon kennen 102
Permanente bloesem 104
De zeven wijze vrouwen en de schreeuw zonder echo 107
Fukanzazengi, 'Zazen voor iedereen' 111

DEEL 2 — ZOMER 117

Het parfum van de meditatie

*Hoogtijdagen van de Kōshō Hōrinji in Kyōto, plotselinge
verhuizing naar Daibutsuji (het latere Eihei-ji), nabij Fukui
in de onherbergzame provincie Echizen (1237-1244)*

Een klap aan de lege lucht verkopen om de compassievolle ogen te
verkopen 119
Wind en wolken eten sesamkoekjes 123
Hoe meer poetsen, hoe meer schittering 125
Goede leraren voor lekenbeoefenaars (Dharmawoorden 14) 129
Niet beginnen, niet verdergaan 138
De avondbijeekkomsten en de volledige expressie van de grote
kloosters 139
Bloemen vallen tijdens alle seizoenen 144
De hele werkelijkheid in het parfum van de beoefening 147
Een opgeheven staf draait het Dharmarad 148
De (s)prekende staf van de meester 149
Boeddha Gebroken Lepel 151
Het zelf keert terug naar bergen en rivieren 153
De Dharma uitgedrukt door niet-bewuste wezens 153

DEEL 3 — HERFST 155

Hoog aan de hemel drijft de witte maan

Rijp meesterschap in Eihei-ji, vertrek naar Kamakura (1245-1247)

Een heldere, zuivere herfstbries ... 159
Een ezel met een levenskrachtig oog 162

Perfekte wijsheid drinkt water en draagt brandhout	165
De deugd van niet-afwasbare kommen	166
Afgestemd op waardige kussens en opscheplepels	167
Yunmens plaats van grote intimiteit	168
Gedichten voor Kitano Onkata	170

DEEL 4 — WINTER 175

Een pruimenbloesem midden in de sneeuw

Terugkeer uit Kamakura, waarna er in de preken grote nadruk wordt gelegd op karmische causaliteit; ziekte en dood (1248-1253)

Het belang van karma: terugkeer uit Kamakura	177
De realiteit bloeit boven op een staf	180
De wonderlijke geur van wijsheid en compassie in de sneeuw	181
De drie karmatijden	183
Het Dharmalichaam in de alledaagse activiteit	184
De lotus met een rechte rug	186
Terugkeren naar de bron	187
Gewoon komen en gaan	188
Uit: vijftien gedichten over het verblijven in de bergen	189
Vertrouwen in frisse bloesems	190
De bloesemende staf van een monnik	191
Ontbijten voordat je lichaam-en-geest laat vallen	191
De gelijkheid en het verschil tussen de vier elementen	192
Het niet kennen van de samādhi	193
Spreeuwen en kraaien in het weidse universum	195
Het stromen van dit moment in de wind	197
Levend in de Gele Bronnen springen: het sterfgedicht	199

Appendix I: De Dōgen-receptie in de moderne Japanse filosofie	203
Appendix II: Chronologie van Dōgens leven	209
Appendix III: Genealogie van zenmeesters	215
Dankwoord	217
Noten	219
Bibliografie	229
Verklarende woordenlijst	233
Namenregister	237

Terwijl ik van de bergen houd, houden de bergen van hun meester.

Zittend in de late nacht terwijl de slaap nog niet is gekomen,
realiseer ik mij als nooit tevoren dat je de Weg het best kunt
volgen in bergbossen.

Het geluid van valleistromen betreedt mijn oren;
maanlicht doordringt mijn ogen.

Afgezien hiervan is er geen gedachte in mijn geest.

INLEIDING

Hoe zuiver en helder zijn de seizoenen!

*Zenmeester Dōgen als denker en dichter
van het natuurlijke*

In 1968 ontvangt Yasunari Kawabata, auteur van klassieke romans zoals *Duizend kraanvogels*, *Sneeuwland* en *De schone slaapsters*, als eerste Japanner de Nobelprijs voor Literatuur. Hij opent zijn dankrede, ‘Japan, het schone en mijzelf’, met twee gedichten. Het eerste is geschreven door een destijds in het Westen volslagen onbekende zenmeester:

In de lente kersenbloesems; in de zomer de koekoek.
In de herfst de maan; en in de winter de sneeuw, helder, koud.

De wintermaan komt achter de wolken tevoorschijn om me
gezelschap te houden.
De wind is snijdend, de sneeuw is koud.

Na deze citaten licht Kawabata (1899-1972) zijn keuze toe.

Het eerste van deze twee gedichten is van de priester Dōgen en draagt de titel ‘Innerlijke geest’. Het tweede is van de priester Myoë. Als men mij om een proeve van mijn kalligrafie vraagt, dan kies ik meestal deze twee gedichten. (...) In zijn gedicht rijgt Dōgen zonder aarzeling de gangbaarste beelden en de gangbaarste woorden aaneen en draagt zo de essentie van Japan over.¹

Aan Kawabata's interpretatie van Dōgens werk valt het een en ander af te dingen. De zenmeester figureert in de dankrede samen met een grote hoeveelheid andere premoderne meesters als vormgever van 'Japans essentie', waarvan de Nobelprijshouder zich impliciet als moderne representant annex schatbewaarder opwerpt. Ondanks deze essentialistische en latent nationalistische interpretatie, of misschien liever gezegd, assimilatie van Dōgens werk, is dankbaarheid richting Kawabata op zijn plaats. Hij was de eerste die de zenmeester tot een groot, niet-Japans publiek introduceerde.

Inmiddels, ruim vijftig jaar na Kawabata's toespraak in Stockholm, is Dōgen een van de meest becommentarieerde oosterse denkers in Europa en de Verenigde Staten. Vanaf de jaren zeventig van de vorige eeuw verschijnen er geregeld vertalingen in het Engels, Duits en Frans van zijn eerste hoofdwerk, de prekenbundeling 'Schatkamer van het oog van de correcte leer' (Jap. *Shōbōgenzō*, afgekort SBGZ), monografieën over zijn leven en werk, alsmede talloze artikelen die deelaspecten van zijn even omvangrijke als complexe oeuvre onder de loep nemen. Volgens mij heeft deze 'westerse' fascinatie voor Dōgen minstens drie redenen.

Om te beginnen is de Japanse meester een opmerkelijk productief auteur binnen het zenboeddhisme. Deze tak van het Aziatische denken is naast het taoïsme, dat op zijn beurt overigens de bakermat van zen vormt, binnen de westerse wereld relatief bekend. Dat wil zeggen: bij het horen van het woord 'zenboeddhisme' hebben velen direct een beeld in het hoofd, dat waarschijnlijk een meditatiekussen bevat, een verstillend en minimalistisch ingericht vertrek en/of een rustgevend achtergrondgeluid, zoals dat van waterdruppels die vanuit een bamboebuis in een bassin vallen. Ook de frasen waarmee de traditie zichzelf door de eeuwen heen heeft gestileerd, zoals 'Een bijzondere overdracht buiten de traditie / niet steunend op woorden en letters', zijn in het Westen bekend.

Verder oefent Dōgens onmiskenbaar enigmatische schrijfstijl een grote aantrekkingskracht uit op zenstudenten overal ter wereld. In passages als de volgende houden literaire schoonheid en wijsgerige obscuriteit elkaar perfect in balans:

Hoewel nobele wezens zich er allemaal op toeleggen om te leren hoe je de wortels van de verstrengelingen moet doorsnijden, leren ze niet dat doorsnijden betekent dat je de verstrengelingen met verstrengelingen doorsnijdt en dat verstrengelingen worden verstrengeld met verstrengelingen.²

Sinds onheuglijke tijden hebben vele stompzinnige mensen de bewuste geest opgevat als de boeddhanatuur en als de oorspronkelijke persoon. Om je dood te lachen! Om de boeddhanatuur verder uit te drukken, hoewel het niet ‘bedekt moet raken met modder of in het water moet blijven’: het is hekken, muren, tegels en kiezels. Als je nog een woord wilt spreken: ‘wat’, dat is de boeddhanatuur. Hebben jullie het helemaal begrepen? Drie hoofden, acht armen!³

[Als de pruimenbloesem zijn bladeren ontvouwt,] komt de wereld tevoorschijn en is de lente aangebroken. Op dit moment is één bloem aanwezig als het opengaan van vijf bladeren. De tijd van deze ene bloem is in staat om drie bloemen, vier bloemen, vijf bloemen te bevatten, hij bevat honderden bloemen, duizenden bloemen, myriaden bloemen (...) Miljarden landen binnen bloesems te vormen en in het land te bloeien zijn de gaven van de pruimenbloesems.⁴

Het gaat nu niet om de precieze inhoud van deze op het eerste gezicht ondoordringbare tekstfragmenten.⁵ Wel om het gegeven dat Dōgen nooit zo obscuur is dat je direct wilt ophouden met lezen. Zijn wonderlijke formuleringen dragen een belofte met zich mee, namelijk die van een inzicht op de grens van het denk- en het zegbare. Zo is Dōgens obscuriteit geen pose, maar een noodzakelijkheid. Soms heb je de indruk dat de zenmeester een soort pure poëzie in prozavorm schrijft, maar er is altijd méér dan esthetisch genot. Dit surplus geeft zich echter niet direct bloot. In die zin is Dōgens werk even frustrerend als fascinerend.

道元 禪師

DEEL 1 - LENTE

Ronddwalen in een droomachtig rijk
*Chinareis, verblijf in de Anyō'in en abt
van Kōshō Hōrinji in Kyōto (1226-1236)*

Geschreven op de Weg: zes Chinese gedichten

Ronddwalend in dit droomachtige, illusoire rijk,
zonder te kijken naar de sporen die ik misschien naliet;
het lied van een koekoek vraagt mij om terug te keren naar
huis.

Terwijl ik dit hoor, draai ik mijn hoofd om te zien
wie mij gevraagd heeft om terug te keren;
maar vraag me niet waar ik heen ga
terwijl ik door deze oneindige wereld reis:
iedere stap die ik zet is mijn thuis. [EK 10:22]¹

Dōgen schreef dit gedicht als jongeman van ongeveer 23 jaar tijdens zijn reis door China. Hoewel hij strikt genomen geen zwervende monnik was maar een reeks chankloosters achter elkaar bezocht voordat hij zijn leermeester Rujing (1163-1228) ontmoette, geven zijn woorden wel een indruk van de filosofische houding waarmee hij de soms lange afstanden te voet aflegde. Daarbij put Dōgen zowel uit een (chan)boeddhistische als uit een taoïstische bron. ‘Rond-dwalen’ of ‘zwerven’ en ‘geen sporen nalaten’ slaan op de taoïstische

basisattitude van het vrije leven, dus zonder gefixeerde doelen. De woorden ‘droomachtig, illusoir rijk’ houden niet in dat de wereld niet echt bestaat, maar onderstrepen de vergankelijkheid van alle dingen. Met het lied van de koekoek introduceert de jonge meester een poëtische stoplap in zijn tekst. De standaardbetekenis van dit vogelgezag in de Japanse en Chinese poëzie is: een als positief ervaren oproep om naar huis terug te keren. Zoals alle goede dichters geeft Dōgen het cliché een originele wending. Hij negeert het koekoekgezag en reist even resoluut als open door ‘de oneindige wereld’. Deze enigszins mysterieuze formulering geeft aan dat we de mogelijkheid hebben om grenzeloos rond te zwerven in de wereld; in die zin kent zij geen grens. Het maakt zelfs niet uit waar je bent, want door het opgeven van vaste doelen ben je overal thuis.

De onbedorven kleuren van een late zomeravond,
de wind die door de hoge pijnbomen jaagt -

het gevoel van de naderende herfst.

De zwaaiende bamboestengels blijven nagalmen
en huilen tranen van dauw tijdens de ochtend.

Alleen degenen die zich volledig inspannen
zullen de Weg bereiken.

Maar zelfs als je alles opgeeft voor het aloude pad van
meditatie,

kun je de betekenis van droefheid nooit vergeten. [EK 10:58]

In dit sfeervolle gedicht contrasteert Dōgen de melancholie van de herfst met de onthechting die de mens in zenmeditatie kan ontdekken. Het contrast wordt ook auditief uitgewerkt: ritselende bladeren versus de verstilling op het kussen. Verrassend genoeg beweert Dōgen niet dat meditatie de mens geneest van melancholische gevoelens, want ‘de betekenis van droefheid’ blijft ondanks talrijke meditatie-uren staan. Deze vaststelling past bij zijn overtuiging dat zitmeditatie ons gevoelsleven niet vernietigt, maar verfijnt. Hoe diep de mens de verlichting ook ontdekt, hij blijft zich nu eens blij en dan weer somber voelen. De ‘betekenis